

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТОЛЕРАНТНОГО
СТАВЛЕННЯ ДО СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент 4 курсу 07-431 групи

Спеціальності 053 Психологія

Освітньо-професійної програми «Психологія»

Джеміль РЕСУЛОВ

Керівник: к.психол.н., доцент Наталія ТАВРОВЕЦЬКА

Рецензент: к.психол.н., доцент Світлана БАБАТІНА

Херсон 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ (НА ПРИКЛАДІ ЛГБТ СПІЛЬНОТ).....	6
1.1. Огляд сучасного стану наукових досліджень феномену толерантності.....	6
1.2. Індивідуально-психологічні особливості толерантності.....	15
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ (НА ПРИКЛАДІ ЛГБТ СПІЛЬНОТ).....	21
2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження.....	21
2.2. Ставлення дітей віком від 13 до 19 років.....	24
2.3. Ставлення людей молодого віку від 20 до 35 років.....	29
2.4. Ставлення людей дорослого віку від 35 до 60 років.....	33
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ.....	45
Додаток А «Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету».....	45
Додаток Б «Анкета для вивчення ставлення до ЛГБТ-спільнот».....	46

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті євроінтеграційних процесів перед Україною стоїть виклик толерантного ставлення до людей із альтернативною сексуальною ідентичністю. Кожна людина має власну думку стосовно сексуальних меншин, що сформувалися від багатьох чинників, зокрема: місця проживання (місто, село та ін.), віку індивідуума, праці та кола його спілкування.

Однак, як зазначено в дослідженнях правозахисних і ЛГБТ-організацій, в Україні забезпечення прав людини для ЛГБТ-спільноти залишається актуальною проблемою, нагальною для розв'язання. Окрім того, результати опитувань громадської думки стосовно геїв і лесбійок, які неодноразово проводилися в Україні, свідчать про не толерантне ставлення до сексуальних меншин. Протягом усього лише двох десятиліть відбулося різка поява громадської та наукової обізнаності про життя і проблеми лесбіянок, геїв, бісексуалів і транссексуалів (ЛГБТ). Опираючись на системно-рівневі розуміння, прийнято оцінювати толерантність як поблажливість на індивідуально-психологічному рівні, як витривалість на психофізіологічному рівні та як прийняття на соціально-психологічному рівні.

Злиття культур, різновиди релігійних переконань та переконань на ідеологічному рівні, процес індивідуалізація людини, збільшення рівня людей які відрізняються від загальної кількості з певною необхідністю надаються питання щодо формування толерантного ставлення у відносинах як між громадянами суспільства й також виховання толерантного ставлення у більш молодшого покоління у всьому світі. Явище толерантності було досить важливою цінністю серед людей, певний фундамент для побудови міжособистісних контактів та відносин, раціональною взаємодією на наступних ступенях: в межах соціальних груп які відрізняються між собою, культурними особливостями які взаємодіють між певними особистостями й тощо.

Толерантне ставлення надає змогу впровадженню суспільства у мультикультурному аспекті та утворень зі складним багатонаціональним державним устроєм.

Толерантність була і залишається предметом уваги широкого кола науковців, зокрема і психологів. Аналіз сучасних психологічних джерел вказує на наявність досліджень які присвячені змісту толерантності у свідомості людини (В. М. Золотухін, О. М. Кондаков); специфіки міжетнічної толерантності (Н. М. Лебедева, М. І. Пірен, Г. У. Солдатова, Т. Г. Стефаненко); толерантне ставлення в аспекті особистісної риси (Д. В. Колесов, С. К. Бондирєва).

У зарубіжній психологічній літературі проблемі толерантності розглядаються з точки зору пристосування до соціальної адаптації та стійкості до стресів (Т. Холмс, С. Кобейс); в контексті релігійної, національної та расової несприятливості та ксенофобічні прояви (Т. Адорно, Г. Айзенк, М. Боуен.); характеристик толерантної та інтолерантної особистості (Г. Олпорт) тощо. Таким чином, аналіз наукових джерел вказує, що питання толерантного ставлення до соціальних спільнот, які ми називаємо меншинами, на теренах української наукової думки майже не вивчався.

Мета дослідження полягає у теоретичному та емпіричному обґрунтуванні соціально-психологічних чинників толерантного ставлення до соціальних спільнот (на прикладі ЛГБТ-представників) та визначення механізму та критеріїв щодо побудови толерантного ставлення до ЛГБТ-спільнот.

Для реалізації мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. На основі аналізу наукових джерел визначити сутність ставлення до ЛГБТ-спільнот різними віковими групами;
2. Охарактеризувати соціальне положення ЛГБТ-представників в Україні;

3. Проаналізувати значення впливу ЛГБТ- спільнот на українську культуру;
4. Розкрити результати емпіричного дослідження толерантного ставлення до соціальних спільнот (на прикладі ЛГБТ-представників) ;
5. Визначити шляхи поліпшення ставлення до ЛГБТ- представників.

Об'єкт дослідження – толерантне ставлення до соціальних спільнот (на прикладі ЛГБТ- представників).

Предмет дослідження - соціально-психологічні чинники толерантного ставлення до соціальних спільнот (на прикладі ЛГБТ- представників).

Інформаційною базою дослідження слугували: аналітичний огляд та систематизація публікацій вітчизняних і зарубіжних фахівців з досліджуваної проблеми, офіційна, звітна та статистична інформація, котра характеризує результати толерантного ставлення до соціальних спільнот (на прикладі ЛГБТ-представників).

Методи дослідження: теоретичні методи: (синтез, порівняння, моделювання, узагальнення) використовувались з метою вивчення наукової літератури з питань, пов'язаних із категоріями «толерантності», «соціальних спільнот»; емпіричні методи: методика дослідження рівня «Фемінності, андрогінності та маскулінності» (Сандра Бем), опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, О.Є. Хухлаєв, О.А. Кравцова.), авторська анкета; методи кількісної та якісної обробки результатів.

Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендацій щодо толерантного ставлення до соціальних груп (на прикладі ЛГБТ- представників) . Основні висновки дослідження можуть бути використані керівниками закладів вищої освіти для подальшого обґрунтування теоретичних основ соціально-психологічних чинників толерантного ставлення до ЛГБТ- спільнот.

Структура роботи: робота має у своєму складі: вступ, два розділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ (НА ПРИКЛАДІ ЛГБТ - СПІЛЬНОТ)

1.1. Огляд сучасного стану наукових досліджень феномену толерантності

Проблематика толерантності, терпимості представлена у соціально-релігійно-етичних, філософських доктринах, різних галузях науки. Виключення складає психологія. Наприклад біологія та медицина, де поняття «терпимість» пов'язується з адаптаційними процесами організму (Р. Біллінгем, Л. Брент, М. Гашек, Р. Бернет, П. Медавар). Словник з етики надає наступні визначення: «Терпимість – моральна якість, що характеризує ставлення до вірувань інтересів, звичок, переконань, поведінки людей, полягає в прагненні досягти узгодження та взаєморозуміння різноманітних інтересів та точок зору без застосування тиску, переважно методами роз'яснення й переконання» [15].

У науковій літературі терміни «толерантність» і «терпимість» часто вживають як синоніми. Представлені поняття мають у певному змісті спільні етимологічні корені. «Словник сучасних іноземних слів» включає таке визначення: «Толерантність – терпіння, стійкість, стримання, терпимість, здатність переносити несприятливий вплив, поблажливість до чого-небудь, витривалість » [20,с. 715].

З *Філософського аспекту* толерантне ставлення розглядається як представлений різновид поглядів і концепцій мислителів різних епох, які

прагнули досягти конструктивного обґрунтування толерантності як принципу людського співжиття. Філософські західноєвропейські погляди ще з часів античності визначила інтерес до розуміння толерантного ставлення. Співчуття як «першофеномен моралі» посідає головне місце й у роботах філософа А. Шопенгауера, котрий розглядав супутні цьому явищу передбачливість і милостивість у ставленні до будь-якого «іншого» як необхідні умови відвернення втрат, суперечок і сварок [25].

В аспекті теорії «здорової особистості» А. Маслоу, терпеливе ставлення виступає як один з основних принципів, що дає ключ до розуміння змісту людини, пояснює специфіку взаємодії особистостей. Слід визначити, що терпимість – це один з можливих шляхів особистості, яка знаходиться в процесі самоактуалізації, особливо, коли йдеться мова про самоактуалізацію як про особистісного зростання, можливість вибору, можливість приймати себе й оточуючих людей такими, якими вони існують, встановлення з іншими людьми гармонійних особистих стосунків [11].

М. Бахтін розглядає толерантність з точки зору «внутрішньої соціальності» людини, того, що саме в процесі вільного діалогу («я» для «ти») розкривається людська індивідуальність [4]. Своєрідно питання толерантності в контексті умови продуктивного буття, представлено у роботах Е. Фромма. [23] Найпершою виключно людською потребою особистості він вважає потребу в у міжіндивідуальних зв'язках, спілкуванні. Єдина досить продуктивна тактика встановлення контакту з іншим – це любов, яка надає людині свободу бути самостійною ,унікальною і дозволяє їй задовольняти потребу у встановленні контактів, не порушуючи власну незалежність й цілісність [22].

Принцип терпимості ядро підкреслюється в контексті концепції «особистості, яка повноцінно функціонує» та не директивної терапії К. Роджерса. Надати допомогу людині, яка її потребує, зокрема у вирішенні виникаючих у неї складнощів, можна не директивним шляхом, а спираючись на

прагнення людини до позитивних змін та свободи. Саме це стає можливим завдяки повноцінному прийняттю людини, конгруентності й емпатійному розумінню, в результаті чого стимулюється тенденція особистості до реалістичного уявлення про себе, самоактуалізації, вирішення протиріч між «ідеальним Я» та «реальним Я», і, відповідно, більш терпимому відношенню до оточуючих й себе. [11].

Вчений Г. Олпорт толерантність характеризує особистісною рисою людини демократичного суспільства, яка поєднує автономність, знання про себе, здатність до емпатії, відповідальність, почуття гумору, доброзичливість. На думку вченого, є два шляхи особистісного розвитку: інтолерантний та толерантний. Інтollerантний шлях, обумовлюється прагненням переносити потребу в порядку, відповідальність на оточення, бажанням безмежної та масштабної влади, представлення про власну винятковість. Толерантний шлях як правило обирає вільна людина, з позитивною «Я-концепцією», більш доброзичлива до оточуючих. [3]. Г. Олпорт надає узагальнену характеристику толерантної особистості за наступними параметрами:

- здатність до емпатії (схильність давати більш адекватні судження про людей);
- знання самої себе (толерантна людина добре усвідомлює свої переваги та недоліки й не схильна у всіх бідах звинувачувати оточуючих);
- перевага віддається свободі, демократії (для неї не має великого значення ієрархія у суспільстві);
- орієнтація на себе (толерантна людина більш орієнтована на особисту незалежність, менше – на належність до зовнішніх інститутів та авторитетів);
- відносно менша потреба в порядку (толерантна людина менш орієнтована на соціальний порядок, менш педантична);
- потреба у визначеності (визнає різноманітність, готова вислухати будь-яку точку зору й відчуває менший дискомфорт у стані невизначеності);

– захищеність (відчуття безпеки та переконання, що з загрозою можна впоратись)

– відповідальність (розвинуте почуття відповідальності, не перекладає відповідальність на інших);[11].

Слід зазначити філософських та релігійних концепціях різних епох помітною є викривленість уявлень про природу толерантності: такі погляди розглядаються як своєрідний гуманістичний ідеал і важлива морально-етична норма міжособистісних взаємовідносин. Толерантність виступає не лише як діяльнісна настанова, але і як світоглядна позиція, що реалізується через любов та поважне ставлення до «іншого». В сучасній етичній інтерпретації толерантного ставлення прослідковується тенденція до технологічного або описового, з'ясування сутності її, природа цього морального принципу залишається досить «невизначеною та складною».

В *психологічній науці* важливе значення посідають декілька підходів щодо розуміння змісту толерантності: інтеракційний, психофізіологічний, особистісний, ситуаційний, диверсифікаційний, соціально-психологічний, екзистенційно-гуманістичний.

Психофізіологічний підхід. С. Ю. Головін у «Словнику практичного психолога» дає таке визначення: «Толерантність – відсутність або послаблення реагування на певний несприятливий фактор внаслідок зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється в підвищенні порога емоційного реагування на загрозову ситуацію, а ззовні – у витримці, володінні собою, здатності тривалий час витримувати несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей» [18, с. 401-402]. «Відсутність або ослаблення реагування на будь-який несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу ...сприяє підвищенню стійкості до деякого несприятливого фактора» [10, с. 408]. «Здатність людського організму долати труднощі. У толерантних людей спостерігається знижена чутливість до

несприятливих впливів внаслідок підвищення порога емоційного реагування на загрозову ситуацію. У проблемних ситуаціях вони проявляють витримку, не губляться й протягом тривалого часу можуть витримувати несприятливі впливи» [16, с. 398]. Згідно представлених визначень про толерантне ставлення можна зробити розмірковувати про особливості психофізіологічного аспекту людини. Декілько автори виходять із того, що існує толерантність від природи .

Проведені Л. М. Собчик [20] дослідження виявили , що з широкого спектру сприймань про оточуючий світ майже кожній людині притаманним саме їй індивідуальним способом сприйняття засвоює і обирає важливу для неї інформацію, звертаючи власну увагу на одних явищах і нехтуючи іншими явищами . Ця індивідуальна вибірковість у відношенні до явищ оточуючого світу і свій особистий стиль засвоєння отриманої інформації створюють фундамент для формування різноманітних , по-своєму унікальних особистостей за однакових середньостатистичних умов. Саме в основі такого індивідуально-окресленого стилю сприйняття, переробки і відтворення інформації про світ, що досліджується, перетворюючись у думки, вчинки і переживання людини, лежить саме та домінуюча тенденція, що пронизує всі рівні особистості: і найнижчі (в цілому біологічні), найвищі рівні особистості, її характерологічну структуру, якими є ієрархія цінностей людини та соціальна спрямованість.

Особистість – вважають відкритою до зовнішнього впливу систему, яка має змогу саморегулюватись , включає в свою структуру наступні підструктури, як: емоційна сфера (стиль переживання), мотиваційна спрямованість, спосіб осягнення, відтворення й переробки інформації), спосіб спілкування з оточуючими (індивідуальний спектр міжособистісної поведінки), стиль мислення (інтелектуальні здібності). Особистість – це досить динамічна структура , яка відкрита зовнішнім впливам, має змогу реагувати на зміни середовища в межах індивідуально виділеного діапазону мінливості, що робить структуру особистості стійкою і адаптивною до стресу. Соціальна

спрямованість, найвищі рівні самосвідомості, та ієрархія цінностей індивіда формуються не тільки під впливом оточення, але й залежить також від вибірковості, неусвідомлених потягів, індивідуального тропізму, що значно обмежує кількість ступенів ієрархії вибору певної людини при засвоєнні нею різноманіття оточуючого світу [19]. Можливо визначити, що природна толерантність розвивається як на основі переважно біологічного фактору, так і під дією зовнішніх факторів, що і робить людину стійкою й адаптивною.

Інтераційний підхід. Російські дослідники Г. І. Солдатова, О. Г. Асмолов, О. Д. Шарова, Л. А. Шайгерова зазначають, що в науковій джерелах толерантність розглядається як першоджерело, відмова від домінування, тиранії та насильства, повага та визнання рівних прав, визнання різноманіття та багатомірності людської культури, вірувань й норм та відмова від зведення цієї різноманітності до одноманітності чи до переважання будь-якої виключно однієї точки зору. Толерантність обумовлюється готовністю сприймати інших такими які відрізняються від загального оточення саме такими якими вони є, та взаємодіяти з ними на основі розуміння та співпраці, пошук компромісів. Толерантність не зводиться до нехтування власних інтересів та індиферентності. Передбачає активну позицію та взаємність всіх зацікавлених сторін взаємодії.

Толерантність – це один з важливих компонентів життєвої позиції досить зрілої особистості. Вона має свої інтереси та цінності й готова їх відстоювати, одночасно з повагою відноситься до позицій та цінностей інших людей [2]. В якості критеріїв толерантності пропонуються: взаємоповага, солідарність у вирішенні спільних складнощів рівноправ'я, пошук компромісів, рівні можливості, співробітництво тощо. Таким чином, толерантність розглядається як достатньо абстрактне поняття, на що вказують її критерії та соціальні показники.

Визначення терміну «толерантності» О.Г. Асмолова та Г.У. Солдатової збігаються. Вчені вважають, що толерантність – це відмова насильства й домінування, повага, терпимість й рівність, визнання різноманіття людської культури, інтересів, вірувань й норм [2].

З позицій цього підходу толерантність сприймається не як непорушне догма або готовий до вживання рецепт або препарат, і тим більше не як примусова вимога або закон чи правило під погрозою покарання, а як вільний, свідомий й відповідальний вибір кожної людини. Значення «терпимості» характеризується одним з можливих шляхів особистості людини, яка знаходиться в процесі розвитку та самоактуалізації, а саме коли йдеться про самоактуалізацію як про можливість приймати себе й оточуючих людей такими, якими вони є можливість вибору, особистісного зростання, можливість встановлення з оточуючими доброзичливих та терпимих особистих контактів.[11].

Диверсифікаційний підхід

Серед «найважливіших передумов толерантного ставлення» – кожна з яких може розкривати цілий напрямок фундаментальних досліджень – деякі автори налічують близько п'яти й більше, серед яких: гносеологічні, соціологічні, психологічні, аксіологічні, онтологічні передумови тощо. Навіть якщо надати змогу обмежувати психологічними аспектами, то й тут явище толерантності не лежить тільки в одному вимірі. Зміст толерантності не підкоряється «лінійному детермінізму», не є однорідним й не може бути зведений до окремого показника, властивості або змісту. Спроби зробити систематизацію психологічних досліджень з толерантності в певній мірі ускладнені – сам термін «толерантність» виявився використаним майже до будь-якого психологічного явища. Толерантність торкається всіх сфер індивідуального й соціального буття людини, є головним виміром будь-якого психологічного явища й процесу, є одним із ключових понять «екзистенціалів»

особистісного життя. З усвідомлення форм толерантності й різноманіття видів можливо зазначити, що навряд чи вірно говорити про «толерантну (інтолерантну) особистісну рису». Точніше буде говорити про ступінь або рівень прояву толерантності (інтолерантності), про форми й варіанти, спектри й аспекти використання принципів толерантного ставлення в певних ситуаціях.

Особистісний підхід. Основний зміст особистісного виміру толерантності містить у собі насамперед відповідну ціннісно-смыслову систему – у якій центральне місце займають цінності поваги людини як такої, цінності прав і волі людини й рівноправності людей стосовно базових питань, до вибору світогляду й життєвої позиції, цінність відповідальності за власне життя й визнання такої за кожною людиною, інші цінності демократичного громадянського суспільства.

Особистісний початок стосовно всіх інших компонентів можна розглядати як «системотворчий фактор», який інтегрує й регулює дію всіх інших «периферійних» психологічних складових толерантності. Це, з іншого боку, припускає розрізнення толерантності як минушого стану і як стійкої особистісної позиції. Можна погодитися, наприклад, з відомим дослідником психології спілкування Л.І. Рюминою у тому, що при вивченні толерантності як стійкої позиції в руслі «ціннісно-значенневого підходу проблема ця постає як проблема особистісних установок, цінностей і змістів, тому що саме вони визначають із однієї сторони внутрішній світ особистості, її відчуття й переживання, з іншого боку – є мотиваційно-регулюючими корелятами, що визначають реальну поведінку особистості» [14]. Такий підхід представляється перспективним, тому що дозволяє зрозуміти внутрішні механізми прояву толерантності й в інших вимірах.

На думку С. К. Бондирєвої та Д. В. Колесова, які ввели опозицію «толерантність – інтолерантність» в контекст базових понять психології, ці поняття є головними проявами небайдужості [5]. Толерантність та

інтолерантність – це ставлення, а характер небайдужості визначається характером оцінок. Толерантність та інтолерантність є взаємозворотніми поняттями: чим більше індивід толерантний, тим він менш інтолерантний. Як особливе відношення, толерантність та інтолерантність формуються на основі оцінки об'єкта чи індивіда, завдяки постійному зв'язку з об'єктом чи індивідом. Отже, справедливою є формула: зв'язок – оцінка – відношення – поведінка (намір), толерантна чи інтолерантна.

Толерантність як ставлення породжує довіру, готовність (установку) до компромісу (співробітництва), радість, комунікабельність, дружелюбність. Інтолерантність як ставлення виявляється у негативізмі, недобррозичливості, негативних емоціях – гніву, досаді, ворожості. Толерантність – здатність індивіда сприймати без агресії думки, що відрізняються від власних, а також особливості поведінки та зовнішності інших індивідів [5].

На думку дослідників існує два види толерантності: природна та проблемна. Природна толерантність виникає у випадку позитивної оцінки об'єкта, а також тоді, коли між суб'єктом та об'єктом нема виразних відмінностей. Це – толерантність ідентичності. Проблемна толерантність виникає не зважаючи на негативну оцінку об'єкта, але за наявності установки на співробітництво (конструктивна толерантність) або адаптації (індивід звикся), поблажлива ж толерантність проявляється у випадку, коли об'єкт дещо негативно оцінюється, але глибоко його це не зачіпає через те, що індивід так вихований [5].

Вчення про толерантність І. Б. Гріншпуна *поєднує засади як інтеракційного, так і особистісного підходу*. І. Б. Гріншпун так визначає толерантність: «Толерантність означає наявність певного буттєвого простору, в межах якого людина відкрита для взаємодії зі світом без втрати почуття збереження власного Я» [8]. Розглядаючи толерантність як характеристику індивіда, важливо зазначити її багатоаспектність і багатомірність. І. Б.

Гриншпун [8] для характеристики індивідуальних особливостей толерантності, виділяє наступні її параметри:

- об'єктну віднесеність толерантності – диференційоване виявлення толерантності відносно різних об'єктів і впливів різноманітного типу;
- діапазон толерантності – індивідуально допустима кількість фруструючих впливів;
- фокус толерантності – типологічна характеристика, що позначає стилістичну близькість або до «відкритості», або до «резистентності», або їх баланс;
- стійкість толерантності – часова характеристика;
- динамічність толерантності – мінливість діапазону толерантності у часі та параметри цієї мінливості.

Зазначені параметри взаємопов'язані. На думку І. Б. Гриншпуна, індивід має деякі можливості (здатності) для взаємодії і збереження та спонукальні сили в тому та іншому напрямку. Відповідно, можна говорити про толерантність як характеристику індивіда в двох планах – толерантність як тенденцію (потребу) і толерантність як можливість (здатність) [8].

Соціально-психологічний підхід. На думку В. Москаленко, *соціально-психологічне розуміння* толерантності передбачає терпимість до різних думок, неупередженість в оцінці людей і подій. У структурі феномену толерантності особистості можна виділити два компоненти: сенсуальну та диспозиційну толерантність особистості. Сенсуальна толерантність пов'язана зі стійкістю особистості до впливів середовища, з послабленням реагування на якийсь несприятливий фактор за рахунок зниження чуттєвості. В основі диспозиційної толерантності лежить принципово інший механізм, який забезпечує терпимість особистості у взаємодії з середовищем [13].

Ситуаційний підхід. Останнім часом в літературі описується фрустраційна толерантність як здатність протистояти різного роду життєвим труднощам без

втрати психологічної адаптації. В її основі лежить здатність адекватно оцінювати реальну ситуацію і можливість передбачити вихід з даної ситуації [8, с. 33].

Підсумовуючі вищезазначені підходи щодо розуміння сутності толерантності можна побачити, що використання терміна «толерантність» в психології орієнтує на два розуміння:

1) як позначення індивідуальної властивості (стабільної або ситуативної), що полягає у здатності до збереження саморегуляції при впливах факторів середовища, котрі викликають фрустрацію;

2) як позначення здатності до неагресивної поведінки стосовно іншої людини на основі відкритості у відносній незалежності від дій іншого. У першому випадку акцент робиться на здатності до самозбереження, у другому – на готовності до взаємодії.

Доцільно розглядати толерантність в більш широкому діапазоні: від її розуміння як нервово-психічної стійкості до її оцінки як морального імперативу особистості. Отже, найбільш загальне визначення толерантності, на нашу думку, дає Г. Солдатова: «Толерантність – це інтегральна характеристика індивіда, що визначає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, недопущення конфронтації й розвитку позитивних взаємин із собою й з навколишнім світом» [21].

Надмірне, неадекватне обставинам підвищення толерантності (як виражаються деякі соціологи – «толерантність без берегів») може вести до ослаблення опірності й збільшення уразливості людини, зниження її диференціальної чутливості (у широкому сенсі), і навіть більш того – до виникнення погроз для індивідуальності, ідентичності тощо. Усе це вимагає досить обережного, диференційованого відношення до питань практичного застосування принципів толерантності в безпосередньому міжособистісному

спілкуванні. Отже, інтолерантність має право на існування, оскільки враховує як індивідуальні прояви окремої людини, так і особливості конкретної ситуації.

1.2. Індивідуально-психологічні особливості толерантності

Індивідуально-психологічна сторона дослідження толерантності спрямована на психологічні характеристики, що допомагають особистості вистроювати позитивні конструктивні стосунки як з іншими людьми, так у системі особистісної Я-концепції. Подібна масштабна дефініція відповідного аспекту толерантності обумовлюється про різноманіття залучених у систему толерантності індивідуально-психологічних складових, що мають поведінковий характер когнітивний й афективний. Правомірність виділення індивідуально-психологічного аспекту толерантності і певних складових й умов цього феномену підтверджується працями певної низки дослідників, що вивчають природу, зміст й розвиток толерантного ставлення. Саме так О. Б. Скрябіна [17], інтерпретуючи толерантність, виділяю тріаду складових: поведінковий когнітивний й емоційний. Цей підхід дозволяє систематизувати індивідуально-психологічні особливості толерантності як системної характеристики особистості. Можливо перейти до більш детального розгляду виділеної тріади компонентів.

Когнітивний компонент толерантності полягає в прийнятті й усвідомленні людиною багатомірності й складності, – як самої життєвої реальності, так і варіативності її сприйняття, оцінювання й розуміння різними людьми, а також відносності, суб'єктивності й неповноти (щонайменше – часткової) особистісних уявлень і власної картини Всесвіту. Толерантність у когнітивному «вимірі» найяскравіше проявляється саме в ситуаціях протиріч – при зіткненні поглядів, розбіжності думок – і дозволяє розглядати цю розбіжність як багатство індивідуального сприйняття, прояв плюралізм та інтерпретацій сприйнятого. Когнітивна інтолерантність – вже навпаки, витікає із позиції

наявності «відповідності правильному», «норми», тому відкидає саму можливість множинності поглядів, зводячи всякі розбіжності між поглядами й оцінками різних людей до оману, помилки або навіть протидії навмисної. Толерантність, таким чином, означає ще й здатність не зводити розбіжності у думках (когнітивний «конфлікт») до міжособистісного конфлікту.

Ознаки толерантного мислення (за І.С Шкуратовою):

- «здатність встати на чужу точку зору, тобто децентрація на протипагу інфантильному егоцентризму; здатність виділяти в оцінюваному об'єкті істотні й другорядні ознаки;

- здатність встановлювати подібність і відмінності між об'єктами за різними підставами, утворюючи різні способи їх угруповання; гнучкість мислення, що полягає в готовності змінити свої уявлення про об'єкт у зв'язку з новою інформацією, на протипагу ригідності

- здатність до амбівалентного сприйняття об'єкта, при якому людина може бачити одночасно як позитивні, так і негативні характеристики, на протипагу унівалентному, чорно-білому сприйняттю; здатність встати на чужу точку зору, тобто децентрація на протипагу інфантильному егоцентризму; здатність виділяти в оцінюваному об'єкті істотні й другорядні ознаки» [23].

На думку І. С. Шкуратової «формуванню толерантного мислення сприяє когнітивна складність. Дослідниця вважає, що особи з високою когнітивною складністю мають більші передумови до толерантного мислення, оскільки вони демонструють здатність до децентрації при оцінці інших людей, здатність до інтеграції негативної й позитивної інформації про людину в єдиний образ, критичність стосовно себе, гнучкість суджень. Тобто, чим більшими інтерпретаційними можливостями володіє людина, тим легше їй зрозуміти інших людей і виявити толерантність стосовно них» [23].

Емоційний компонент

У якості основної складової емоційного компонента може бути названа емпатія. Однією з головних функцій емпатії в системі толерантності є компенсація як можливих розбіжностей між співрозмовниками в когнітивній або поведінковій площинах (індивідуально-психологічний рівень), так і недостатньої нервово-психічної стійкості (психофізіологічний рівень), що у свою чергу перешкоджає переростанню їх взаємодії в міжособистісне протистояння й нетерпимість. Оскільки емпатія розглядається як специфічна форма відображення об'єктивної реальності, якою є внутрішній (суб'єктивний) життєвий світ іншої людини та складна психологічна система забезпечення Я-Ти-зв'язку (М. Бубер), системо-утворюючу функцію в якій виконує діалогічність свідомості людини, то саме адекватність такого відображення зумовлює розуміння і прийняття Іншого.

Головним із чинників толерантності можливо визначити рівень розвитку інтелекту з боку емоційного аспекту. Вміння керувати й розуміти власні і чужі емоційні стани, безумовно це має відігравати важливу роль як у збереженні та підтримки емоційної рівноваженості, гармонійного характеру діяльності, так і у встановленні позитивних, конструктивних стосунків з оточуючими. Здатність зберігати продуктивний характер діяльності за різних обставин, долати регресивні емоційні стани, розуміти емоції інших та підтримувати з ними доброзичливі стосунки мають ефект зближення емоційного інтелекту з різними компонентами системи толерантності. Отже, емоційний інтелект й його складова, як емпатійне ставлення (що може розглядатися і окремо), можуть обговорюватись як індикатори толерантності або емоційні передумови.

Поведінковий компонент толерантності, за визначенням Б. С. Братченко, «складає значну видиму складову частину «айсберга толерантності» і традиційно звертає на себе особливу увагу – як при навчанні тай й при діагностиці. До поведінкової толерантності відносять велику кількість певних талантів, здібностей й умінь і серед яких визначимо:

- готовність до толерантного ставлення до висловлювань інших (сприйняття думок і оцінок інших особистостей як вираження їх точки зору, що має право на існування – незалежно від рівня розбіжності з власними поглядами);

- здатність до толерантного висловлення й відстоювання власної позиції як точки зору (Я-Висловлювання тощо);

- толерантна поведінка в напружених й ексквізитних ситуаціях (при відмінностях в точках зору, зіткненні думок або оцінок)

- здатність до «взаємодії різномислячих» і вміння домовлятися (узгоджувати позиції, досягати компроміс і консенсус)» [6, с. 110].

Останньому компоненту слід приділити особливу увагу У всіх ситуаціях саме такі граничні обставини важливих зустрічей з іншими є показниками толерантного ставлення. Таким чином, емпатійне ставлення, дивергентне мислення і у більш широкому контексті низка поведінкових та мисленевих вмінь і здібностей емоційний інтелект, розглядаються як головні емоційні, когнітивні й поведінкові складові та передумови толерантності, які значною мірою і складають індивідуально-психологічний зміст й рівень толерантного ставлення.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ (НА ПРИКЛАДІ ЛГБТ СПІЛЬНОТ)

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження

Характеристика вибірка представляла три групи людей, які відрізнялись за віковими особливостями, статтю та соціальний положенням. Сукупна кількість людей із вибірки проживала в межах одного міста. *Перша вибірка віком від 13 до 19 років* представляє собою підлітковий вік, вибірка складається з 20 осіб, а саме 8 представників чоловічої статі та 12 представниць жіночої статі. Учасники дослідження в загалом є учнями однієї школи та тільки 4 особи студентами. *Друга вибірка представлена віком з 20 до 35 років*, за статтю складається з 9 представників чоловічої статі та 11 представників жіночої статі, загальна кількість учасників 20 осіб. Включають до себе 7 студентів віком до 24 років, та вже працюючу групу віком від 27 до 35 років. *Третя остання вибірка віком від 35 до 60 років* має у своєму складі 20 осіб, а саме 5 представників чоловічої статі та 15 представниць жіночої статі. Складається з 6 осіб які є пенсіонери, 10 осіб які мають постійне місце праці та 4 осіб, які не працюють на даний час.

Власне дослідження проводилось дистанційно, учасники в електронному форматі заповнювали потрібні методики на надсилали на адресу дослідника. У надісланому документі для опитування досліджувані мали інструкцію для виконання, власне саме опитування та місце для заповнення власних відповідей. Загальна кількість часу, який був використаний на дослідження представленої вибірки 17 днів, тобто з моменту відправлення завдань для виконання до останньої надісланої вже виконаної роботи. Також слід зазначити, що

досліджуваним пропонувалась пошта дослідника у разі того, якщо будуть з'являтися запитання стосовно проходження завдань, а інші питання в контексті виконаної роботи. В ході дослідження 2 учасників писали досліднику з питаннями стосовно отримання результатів дослідження в методиці Сандри Бем на дослідження рівня «Фемінності, андрогінності та маскулінності». Після обробки отриманих результатів усі охочі мали змогу отримати результати дослідження на власну пошту.

Характеристика методів дослідження представляє собою три метода дослідження толерантного ставлення до соціальних спільнот (на прикладі ЛГБТ спільнот): 1. Методика на дослідження рівня «Фемінності, андрогінності та маскулінності» (Сандра Бем), опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, О.Є. Хухлаєв, О.А. Кравцова).

Методика на дослідження рівня «Фемінності, андрогінності та маскулінності», автор Сандра Бем (Bem Sex Role Inventory, BSRI). Сандра Рут Ліпсіц Бем – це американський психолог, є автором робіт з дослідження гендерних проблем і психологічної андрогінності. Засновник теорії статі і статево-рольового. Зробила значний внесок у розуміння гендерних ролей, гендеру та сексуальності особистості.

Теорія гендерних схем розглядає особливості статевої приналежності індивідуумів як основу їх способу організації інформації про навколишній світ. Відповідно до теорії Сандри Бем, індивідууми ведуть себе у відповідності до своєї статі, використовують гендерні схеми при сприйнятті і організації різного типу інформації. Також індивідууми, які зазнали вплив власне статевої типізації, використовують гендерні схеми великою мірою, ніж індивідууми, які не піддаються цьому культурному процесу. Сандра Бем припустила, що рівень фемінності і маскулінності може поділятися на дві категорії: індивідуум з вищим рівнем маскулінності і низькими фемінними результатами буде характеризуватись як «маскулінний тип». Особистість з завищеним рівнем

фемінності та низькими маскулініними показниками характеризується як «фемінний тип». Досліджувані у яких високі показники за двома категоріями, будуть визначатися як «Андрогінні типи». Якщо після інтерпретації результатів є наявність низьких показників – це характеризується як «недиференційований тип». Результати, які вона збрала, свідчать про необхідність поєднання маскулініних і фемінні рис для повноцінної адаптації людини в суспільстві. Більшістю досліджень доведено, що жіночність та мужність не протиставляються один одному, людина з характеристиками, строго відповідають власному гендеру, вказує на низький рівень пристосування до життя.

Опитувальник складається з 60 тверджень або якостей. Досліджуваному пропонується на обране твердження відповісти «так» або «ні», характеризуючи наявність або відсутність обраних якостей. Власне цей опитувальник використовується у форматі експертного рейтингу: в такому разі результат дослідження за наданими твердженнями здійснюється компетентною суддівською комісією, які в свою чергу добре знають досліджуваного (жінка або чоловік, батьки, опікуни, діти, сусіди, друзі тощо)

Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (автори: Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, О.Є. Хухлаєв, О.А. Кравцова)

Стимульний матеріал для досліджуваного містить у собі твердження. Вони характеризують ставлення до навколишнього світу у загальному аспекті й навколишніх людей, також установки на соціальному рівні вже в різних областях взаємодії в яких прослідковуються толерантне та інтолерантне ставлення людини. Методика складається з тверджень, які характеризують ставлення до певних соціальних угруповань (люди без місця проживання, соціальних меншин, психічно-нездорові люди тощо) та комунікативних установок (конструктивне вирішення конфліктних ситуацій, співпраця, пошук компромісів, поважне ставлення до опонента тощо). Окрема увага надається

толерантності або інтолерантності в етнічному аспекті (відношення до людей інших рас, власне ставлення до своєї культури тощо). В опитувальнику три субшкали спрямовані на діагностику таких аспектів толерантності, як соціальної толерантності, толерантність як риса особистості та етнічна толерантність. В інструкції до тесту необхідно оцінити наскільки людина згодна або не згодна з наданими твердженнями й опираючись на це відповісти.

Анкета на вивчення ставлення до ЛГБТ-спільнот. Анкета є модифікацією загально-використаної анкети яка використовується у школах на дослідження рівня толерантності для соціальних спільнот . Власне сама анкета складається 11 питань (див. додаток А).

2.2. Ставлення дітей віком від 13 до 19 років

В ході обробки результатів до першої методики на дослідження рівня «Фемінності, андрогінності та маскулінності» (Сандри Бем) отримані наступні результати.

Таблиця 2.1

Типи психічної статті у віковій групі 13-19 років

Тип особистості	Абсол. кількість	%
Андрогінний тип	15	75
Маскулінний тип	3	15
Фемінний тип	2	10

Андрогінний тип мають – 75 % досліджуваних, що характеризує як індивід якому не обов'язково бути носієм ярко вираженої психологічної маскулінності або фемінності. В особистості можуть бути як маскулінні, так і фемінні типи особистості. Слід зазначити, що у андрогінні надані риси представлені взаємодоповнюючи та гармонійні. Існує думка, що надана

гармонійна комбінація як фемінних й маскулінних рис значно підвищує можливості андрогінного типу особистості до адаптації навколишнього середовища . Також значна стійкість в міжособистісних контактах, м'якість та відсутність характерних агресивно-домінантних тенденцій в міжособистісній взаємодії не корелює з низьким рівнем впевненості в собі. Така тенденція характеризує збереження високого рівня поваги до себе, само прийняття та впевненість у власній особистості.

Маскуліний тип мають – 15 % респондентів. Притаманні наступні риси як впевненість, стриманість, наполегливість, незалежність, домінантність, емоційна збудливість, схильність до ризику, самостійність, строгість тощо. У представників цього типу проявляється підвищена самоповага в цілому, а також більш високий рівень самооцінки в області досягнень та власної зовнішності.

Фемінний тип мають – 10 % досліджуваних. Інтерпретуються до жіночих рис особистості та традиційно відносяться такі риси, як емпатійність, сором'язливість, чутливість, сердечність, схильність до співчуття, ніжність тощо. Існують соціальні стереотипні уявлення відповідно до фемінного типу вони у меншій мірі стосуються статевої характеристики особистості та кар'єри в цілому, натомість велике значення надається емоційному аспекту особистості.

Опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, О.Є. Хухлаєв, Л.А. Шайгерова, О.А. Кравцова)

Таблиця 2.2

Загальний рівень толерантності у дітей віком від 13 до 19 років

Рівень толерантності	Абсол. кількість	%
Низький	2	10,24
Середній	12	60,35
Високий	6	29,41

Відповідно до таблиці, двоє учасників виявляють низький рівень толерантності – 10,24 %, що характеризує у них наявність рис інтолерантності характеру та установок схильних до агресивності у соціальному середовищі та взагалі до особистостей які відрізняються від середнього розподілу. Представники цього рівня можуть бути сенситивні до взаємодії, які здатні реагувати на який-небудь фактор, який має негативний характер в наслідок чого збільшується чутливості до його впливу.

Більша кількість молоді має середній рівень толерантності – 60,35 %. Це характеризує про сукупність як толерантних так й інтолерантних рис характеру у досліджуваних . В одних ситуаціях вони поводять себе толерантно, в інших - інтолерантно. Це конструктивна позиція толерантності – «людина, яка розуміє». Вони володіють важливим соціальним елементом культури: спокійне ставлення до усіх віросповідань, рас, сексуальних орієнтацій та здатність не піддаватися впливу думок, доводів та впевнень категорично налаштованих людей, витривалість до негативних емоційних факторів.

Високий рівень толерантності відображається у 6 респондентів – 29,41 %. Такі особистості мають виражене толерантне відношення і можуть свідчати про високий рівень бажаності в соціумі. Вони мають змогу розширювати свій досвід поважати стороні думки в поєднанні з установою на взаємну зміну пропозицій у результаті критичного діалогу. Слід зазначити , що це зумовлено добровільним перенесенням страждань або байдужість та відсутністю власної думки виражене пасивним терпінням.

Таблиця 2.3

Розподіл відповідей молоді за субшкалами тесту «Індекс толерантності»

Субшкали	Рівень толерантності	Абсол. кількість	%
Соціальна	Низький	6	23,19

толерантність	Середній	11	59,51
	Високий	3	17,30
Толерантність як риса особистості	Низький	2	10,24
	Середній	12	60,35
	Високий	6	29,41

Субшкала «соціальна толерантність» виявляє результати толерантності та інтолерантності по відношенню до різних соціальних груп (темношкірі, гомосексуали, учасники релігійних напрямів, психічно нездорові люди).

За субшкалою «соціальна толерантність» низький рівень толерантності виявляють 23,19 % дітей. Ці люди не індиферентні до не вподобаємих соціальних груп. Вони мають схильність до насилля та домінування. Вони визначають норму стійкості, та відповідно діапазон збереження дійсних відмінностей популяцій і спільностей, що наразі змінюється.

Середній рівень толерантності має 59,51% опитуваних - це свідчить про те, що більшість людей соціально толерантні, тобто мають терпимі погляди і свою власну думку з цього приводу, звертають увагу на гідність людини та її індивідуальність.

Високий рівень толерантності мають 17,30 % досліджуваних. Такі особистості здатні визнати свою поразку. Їх особливе ставлення ґрунтується на оцінці деякого об'єкта (іншого індивіда) завдяки постійному контакту з ним особисто або через ЗМІ, телебачення, Інтернет.

Субшкала «толерантність як риса особистості» включає до себе пункти, що діагностують особистісні риси, установки, впевнення, які у значному ступені визначають ставлення людини до подій оточуючого світу та до соціуму.

Низький рівень толерантності має 10,24 % респондентів. Це означає, що всі з респондентів здатні без заперечень та протидії сприймати думки, погляди,

образ життя, характер поведінки та деякі інші особливості індивідів відмінні від їх особистих, мають домінуючу позицію відмови від агресії.

Середній рівень толерантності мають 60,35% респондентів. Більшість дітей має базові якості як толерантного так й інтолерантного відношення. Слід виділити такі характерні особливості як здатність та готовність до компромісу та співробітництва, а також радість, дружелюбність, товариськість, що сприяє спокійним, ненапруженим відносинам у групах між знайомими людьми, та між незнайомцями у соціумі в глобальному масштабі.

Високий рівень толерантності мають 29,41 % респондентів. Надані представники мають домінуючу рису людини в аспекті демократичного суспільства, основними компонентами якої є відповідальне ставлення, знання про власну особистість, незалежність, емпатійне ставлення, почуття гумору - це доброзичливі, з позитивною «Я-концепцією» люди, а також у них присутня категоричність, переважання установок суспільства над власною думкою або усе разом у більшій чи меншій мірі.

Таблиця 2.4

Результати анкетування мають наступні показники

Питання	Позитивна відповідь	Негативна відповідь	Нейтральна відповідь
1	35%	65%	-
2	28%	72%	-
3	67%	33%	-
4	85%	15%	-
5	83%	17%	-
6	35 %	60 %	5 %
7	53%	47%	-
8	6 %	40 %	54 %
9	4 %	96 %	-
10	66%	34%	-
11	54%	46%	-

2.3. Ставлення людей молодого віку від 20 до 35 років

В ході обробки результатів до першої методики на дослідження рівня «Фемінності, андрогінності та маскулінності», Сандри Бем отримані наступні результати.

Таблиця 2.5

Типи психічної статті у віковій групі 20-35 років

Тип особистості	Абсол. кількість	%
Андрогінний тип	16	80
Маскулінний тип	3	15
Фемінний тип	1	5

Андрогінний тип мають – 80 % досліджуваних, що характеризує як індивід якому не обов'язково бути носієм ярко вираженої психологічної маскулінності або фемінності. В особистості можуть бути як маскулінні, так і фемінні типи особистості. Слід зазначити, що у андрогінні надані риси представлені взаємодоповнюючи та гармонійні. Існує думка, що надана гармонійна комбінація як фемінних й маскулінних рис значно підвищує можливості андрогінного типу особистості до адаптації навколишнього середовища . Також значна стійкість в міжособистісних контактах, м'якість та відсутність ярко виявлених агресивно-домінантних тенденцій в міжособистісній взаємодії не корелює з низьким рівнем впевненості в собі. Подібна тенденція характеризує збереження високого рівня поваги до себе, само прийняття та впевненість у власній особистості.

Маскулінний тип мають – 15 % респондентів. Притаманні наступні риси як впевненість, стриманість, наполегливість, незалежність, домінантність, емоційна збудливість, схильність до ризику, самостійність, строгість тощо. У

представників цього типу проявляється підвищена самоповага в цілому, а також більш високий рівень самооцінки в області досягнень та власної зовнішності.

Фемінний тип мають – 5 % досліджуваних. Інтерпретуються до жіночих рис особистості та традиційно відносяться такі риси , як сердечність , сором'язливість, емпатійне ставлення, схильність до співчуття, ніжність, чутливість, тощо. Існують соціальні стереотипні уявлення відповідно до фемінного типу вони у меншій мірі стосуються статевої характеристики особистості та кар'єри в цілому , натомість велике значення надається емоційному аспекту особистості.

Опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, О.Є. Хухлаєв, Л.А. Шайгерова, О.А. Кравцова)

Таблиця 2.6

Загальний рівень толерантності у людей від 20 до 35 років

Рівень толерантності	Абсол. кількість	%
Низький	3	15,40
Середній	14	69,56
Високий	3	15,04

Відповідно до таблиці низький рівень толерантності мають –15,40 %, що характеризує в них наявність рис інтолерантності характеру та установок схильних до агресивності у соціальному середовищі та взагалі до особистостей які відрізняються від середнього розподілу. Представники цього рівня можуть бути сенситивні до взаємодії, які здатні реагувати на який-небудь фактор, який має негативний характер в наслідок чого збільшується чутливості до його впливу.

Більша кількість молоді має середній рівень толерантності – 69,56%. Це характеризує про сукупність як толерантних так й інтолерантних рис характеру

у досліджуваних . В одних ситуаціях вони поводять себе толерантно, в інших - інтолерантно. Це конструктивна позиція толерантності – «людина, яка розуміє». Вони володіють важливим соціальним елементом культури: спокійне ставлення до усіх віросповідань, рас, сексуальних орієнтацій та здатність не піддаватися впливу думок, доводів та впевнень категорично налаштованих людей, витривалість до негативних емоційних факторів.

Високий рівень толерантності відображається у 6 респондентів – 15,04%. Такі особистості мають виражене толерантне відношення і можуть свідчати про високий рівень бажаності в соціумі. Вони мають змогу розширювати свій досвід поважати сторонні думки в поєднанні з установою на взаємну зміну пропозицій у результаті критичного діалогу. Слід зазначити , що це зумовлено добровільним перенесенням страждань або байдужість та відсутністю власної думки виражене пасивним терпінням.

Таблиця 2.7

Розподіл відповідей молоді за субшкалами тесту «Індекс толерантності»

Субшкали	Рівень толерантності	Абсол. кількість	%
Соціальна толерантність	Низький	4	19,15
	Середній	14	70,45
	Високий	2	10,40
Толерантність як риса особистості	Низький	3	15,40
	Середній	14	69,56
	Високий	3	15,04

Субшкала «соціальна толерантність» виявляє результати толерантності та інтолерантності по відношенню до різних соціальних груп (темношкірі, гомосексуали, учасники релігійних напрямів, психічно нездорові люди).

За субшкалою «соціальна толерантність» низький рівень толерантності виявляють 19,15% людей молодого віку. Ці люди не індиферентні до не вподобаємих соціальних груп. Вони мають схильність до насилля та домінування. Вони визначають норму стійкості, та відповідно діапазон збереження дійсних відмінностей популяцій і спільностей, що наразі змінюється.

Середній рівень толерантності має 70,45 % опитуваних - це свідчить про те, що більшість людей соціально толерантні, тобто мають терпимі погляди і свою власну думку з цього приводу, звертають увагу на гідність людини та її індивідуальність.

Високий рівень толерантності мають 10,40% досліджуваних. Такі особистості здатні визнати свою поразку. Їх особливе ставлення ґрунтується на оцінці деякого об'єкта (іншого індивіда) завдяки постійному контакту з ним.

Субшкала «толерантність як риса особистості» включає до себе пункти, що діагностують особистісні риси, установки, впевнення, які у значному ступені визначають ставлення людини до подій оточуючого світу та до соціуму.

Низький рівень толерантності має 15,40 % респондентів. Це означає, що всі з респондентів здатні без заперечень та протидії сприймати думки, погляди, образ життя, характер поведінки та деякі інші особливості індивідів відмінні від їх особистих, мають домінуючу позицію відмови від агресії.

Середній рівень толерантності мають 69,56 % респондентів. Більшість дітей має базові якості як толерантного так й інтолерантного відношення. Слід виділити такі характерні особливості як здатність та готовність до компромісу та співробітництва, а також радість, дружелюбність, товариськість, що сприяє спокійним, ненапруженим відносинам у групах між знайомими людьми, та між незнайомцями у соціумі в глобальному масштабі.

Високий рівень толерантності мають 15,04% респондентів. Надані представники мають домінуючу рису людини в аспекті демократичного суспільства, основними компонентами якої є відповідальне ставлення, знання про власну особистість, незалежність, емпатійне ставлення, почуття гумору - це доброзичливі, з позитивною «Я-концепцією» люди, а також у них присутня категоричність, переважання установок суспільства над власною думкою або усе разом у більшій чи меншій мірі.

Таблиця 2.8

Результати анкетування мають наступні показники

Питання	Позитивна відповідь	Негативна відповідь	Нейтральна відповідь
1	54%	46%	-
2	67%	33%	-
3	43%	57%	-
4	71%	29%	-
5	66%	34%	-
6	10 %	60 %	30 %
7	33%	67%	-
8	12 %	20 %	58 %
9	14%	86%	-
10	37%	63%	-
11	61%	39%	-

2.4. Ставлення людей дорослого віку від 35 до 60 років

В ході обробки результатів до першої методики на дослідження рівня «Фемінності, андрогінності та маскулінності», Сандри Бем отримані наступні результати.

Таблиця 2.9

Типи психічної статті у віковій групі 35- 60 років

Тип особистості	Абсол. кількість	%
Андрогінний тип	12	60

Маскулінний тип	4	19,48
Фемінний тип	4	19,52

Андрогінний тип мають – 60 % досліджуваних, що характеризує як індивід якому не обов'язково бути носієм ярко вираженої психологічної маскулінності або фемінності. В особистості можуть бути як маскулінні, так і фемінні типи особистості. Слід зазначити, що у андрогінні надані риси представлені взаємодоповнюючи та гармонійні. Вважається, що подібна гармонійна комбінація як фемінних й маскулінних рис значно підвищує можливості андрогінного типу особистості до адаптації навколишнього середовища . Також значна стійкість в міжособистісних контактах, м'якість та відсутність ярко виявлених агресивно-домінантних тенденцій в міжособистісній взаємодії не корелює з низьким рівнем впевненості в собі. Подібна тенденція характеризує збереження високого рівня поваги до себе, само прийняття та впевненість у власній особистості.

Маскулінний тип мають – 19,48 % респондентів. Притаманні наступні риси як впевненість, стриманість, наполегливість, незалежність, домінантність, емоційна збудливість, схильність до ризику, самостійність, строгість тощо. У представників цього типу проявляється підвищена самоповага в цілому, а також більш високий рівень самооцінки в області досягнень та власної зовнішності.

Фемінний тип мають – 19,52 % досліджуваних. Інтерпретуються до жіночих рис особистості та традиційно відносяться такі риси , як сердечність , сором'язливість, емпатійне ставлення, схильність до співчуття, ніжність, чутливість, тощо. Існують соціальні стереотипні уявлення відповідно до фемінного типу вони у меншій мірі стосуються статевої характеристики особистості та кар'єри в цілому , натомість велике значення надається емоційному аспекту особистості.

Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У. Солдатова, О.А. Кравцова, О.Є. Хухлаєв, Л.А. Шайгерова)

Таблиця 2.10

Загальний рівень толерантності віком від 35 до 60 років

Рівень толерантності	Абсол. кількість	%
Низький	8	40,27
Середній	9	45,73
Високий	3	14,00

Відповідно до таблиці низький рівень толерантності мають – 40,27%, що характеризує в них наявність рис інтолерантності характеру та установок схильних до агресивності у соціальному середовищі та взагалі до особистостей які відрізняються від середнього розподілу. Представники цього рівня можуть бути чутливі до взаємодії, які здатні реагувати на який-небудь фактор, який має негативний характер в наслідок чого збільшується чутливості до його впливу.

Більша кількість молоді має середній рівень толерантності –45,73%. Це характеризує про сукупність як толерантних так й інтолерантних рис характеру у досліджуваних . В одних ситуаціях вони поведуть себе толерантно, в інших - інтолерантно. Це конструктивна позиція толерантності – «людина, яка розуміє». Вони володіють важливим соціальним елементом культури: спокійне ставлення до усіх віросповідань, рас, сексуальних орієнтацій та здатність не піддаватися впливу думок, доводів та впевнень категорично налаштованих людей, витривалість до негативних емоційних факторів.

Високий рівень толерантності відображається у 6 респондентів – 14,00 %. Такі особистості мають виражене толерантне відношення і можуть свідчити про високий рівень бажаності в соціумі. Вони мають змогу розширювати свій досвід поважати сторонні думки в поєднанні з установою на взаємну зміну

пропозицій у результаті критичного діалогу. Слід зазначити, що це зумовлено добровільним перенесенням страждань або байдужістю та відсутністю власної думки виражене пасивним терпінням.

Таблиця 2.11

Розподіл відповідей молоді за субшкалами тесту «Індекс толерантності»

Субшкали	Рівень толерантності	Абсол. кількість	%
Соціальна толерантність	Низький	7	34,14
	Середній	10	50,17
	Високий	3	15,69
Толерантність як риса особистості	Низький	8	40,27
	Середній	9	45,73
	Високий	3	14,00

Субшкала «соціальна толерантність» виявляє результати толерантності та інтолерантності по відношенню до різних соціальних груп (темношкірі, гомосексуали, учасники релігійних напрямів, психічно нездорові люди).

За субшкалою «соціальна толерантність» низький рівень толерантності виявляють 34,14 % людей дорослого віку. Ці люди не індіферентні до не вподобаємих соціальних груп. Вони мають схильність до насилля та домінування. Вони визначають норму стійкості, та відповідно діапазон збереження дійсних відмінностей популяцій і спільностей, що наразі змінюється.

Середній рівень толерантності має 50,17 % опитуваних - це свідчить про те, що більшість людей соціально толерантні, тобто мають терпимі погляди і свою власну думку з цього приводу, звертають увагу на гідність людини та її індивідуальність.

Високий рівень толерантності мають 15,69 % досліджуваних. Такі особистості здатні визнати свою поразку. Їх особливе ставлення ґрунтується на оцінці деякого об'єкта (іншого індивіда) завдяки постійному контакту з ним.

Субшкала «толерантність як риса особистості» включає до себе пункти, що діагностують особистісні риси, установки, впевнення, які у значному ступені визначають ставлення людини до подій оточуючого світу та до соціуму.

Низький рівень толерантності має 40,27 % респондентів. Це означає, що всі з респондентів здатні без заперечень та протидії сприймати думки, погляди, образ життя, характер поведінки та деякі інші особливості індивідів відмінні від їх особистих, мають домінуючу позицію відмови від агресії.

Середній рівень толерантності мають 45,73 % респондентів. Більшість дітей має базові якості як толерантного так й інтолерантного відношення. Слід виділити такі характерні особливості як здатність та готовність до компромісу та співробітництва, а також радість, дружелюбність, товариськість, що сприяє спокійним, ненапруженим відносинам у групах між знайомими людьми, та між незнайомцями у соціумі в глобальному масштабі.

Високий рівень толерантності мають 14,00 % респондентів. Подібні представники мають домінуючу рису особистості в контексті демократичного суспільства, які включають до себе підвищену відповідальність почуття гумору, незалежність, емпатійне ставлення - це доброзичливі, з позитивною «Я-концепцією» люди, а також у них присутня категоричність, переважання установок суспільства над власною думкою або усе разом у більшій чи меншій мірі.

Таблиця 2.12

Результати анкетування мають наступні показники

Питання	Позитивна відповідь	Негативна відповідь	Нейтральна відповідь
---------	---------------------	---------------------	----------------------

1	77%	23%	-
2	71%	29%	-
3	34%	66%	-
4	58%	42%	-
5	46%	54%	-
6	14 %	40 %	46 %
7	28%	72%	-
8	6 %	14 %	80 %
9	17%	83%	-
10	26%	74%	-
11	67%	33%	-

ВИСНОВКИ

Теоретично та емпірично були обґрунтовані соціально-психологічні чинники толерантного ставлення до соціальних спільнот (на прикладі ЛГБТ-представників) та визначенні механізми та критерії щодо побудови толерантного ставлення до ЛГБТ-спільнот.

Опираючись на аналіз наукових джерел можливо визначити наступну сутність ставлення до ЛГБТ-спільнот різними віковими групами. Ставлення підліткового віку від 13-18 років характеризується досить небезпечним відношенням до ЛГБТ-представників, більшість з яких відчують на собі негативні висловлювання, зазнаються дискримінації та цькувань. Саме у процентному відношенні 48 % проявляють негативне ставлення, яке супроводжується булінгом, кібербулінгом, погрозами, 41% - нейтральне ставлення аргументуючи тим, що вони не пов'язані з цим й в них немає підстав негативно чи позитивно відноситись до цього та 11 % тільки позитивне ставлення до ЛГБТ-представників, така група вважає, що така сексуальна орієнтація не представляє перешкоду для суспільства, а ЛГБТ-друзі є досить товариськими. Приблизно половина респондентів відмітили, що відчували себе неспокійно у шкільному середовищі через сексуальну орієнтацію. Як наслідок, велика частина ЛГБТ-підлітків намагаються уникати шкільних заходів та школу в цілому. Відношення категорії людей молодого віку від 20 до 35 років до ЛГБТ-спільнот обумовлюється досить упередженим ставленням за різними даними близько 53 % людей цього віку відносяться досить негативно про ЛГБТ-спільноту, аргументуючи тим, що це може нести загрозу існуванню традиційному шлюбу та побідні прояви симпатії не є нормою. 32 % відносяться більш нейтрально, але головне, щоб їх це не стосувалось. Та 15 % позитивно та підтримують місце для існування ЛГБТ-спільнот в Україні. Група дорослих людей віком від 35 до 60 років, а саме у процентному відношенні 57 %

проявляють негативне ставлення, 38 % - нейтральне ставлення та 5 % тільки позитивне ставлення до ЛГБТ-представників.

Соціальне положення ЛГБТ-представників в Україні. Загальне ставлення українського менталітету та влади ґрунтується переважно на релігійно-консервативних силах. Українські церкви не змінили своєї гомофобної позиції, але президентські та парламентські вибори, що відбулися в Україні протягом 2019 року, привели до влади нове покоління політиків – значно більш молодих, сучасних і менш консервативних. Помітно підвищилося у владі також представництво жінок. Головні лобісти церковних інтересів втратили свої позиції в українському уряді та політиці. Це створило, вочевидь, більш сприятливі умови для просування ефективної рівності для ЛГБТ та захисту їхніх інтересів. Головними супротивниками ЛГБТ в Україні залишаються праворадикальні націоналістичні угруповання.

Значення впливу ЛГБТ-спільнот на українську культуру обумовлюється появою більш толерантного ставленням до меншин за різними ознаками. На сьогодні в Україні просліджується тенденція менш критичного ставлення до соціальних спільнот, які відрізняються від загальної кількості людей. Велику популярність мають і відомі люди в Україні які відносять себе до захисників ЛГБТ-спільнот. Вони закликають приймати людину такою якою вона є, але при умові, що її стиль життя не буде завдавати небезпеку як оточенню так і їй особисто.

Спираючись на отримані дані можливо виокремити наступні шляхи поліпшення ставлення до ЛГБТ-представників:

- Створити програми та навчальні ресурси для підвищення інформативності щодо проявів різних суспільних проявів (зокрема ЛГБТ-спільнот) та зменшення рівня стигми до представників які дискримінуються.

- Складання правил та політики в шкільному процесі, які не будуть принижувати та заважати появам людської індивідуальності, під час навчання та шкільних заходів.
- Створення шкільних, студентських або загальних гуртів для всіх охочих, які спрямовані на вивчення проявів різноманіття сексуального виховання та просвіти. Включаючи допомогу ЛГБТ- учням.
- Організувати безпечне середовище у школі, закладах середньо-спеціальної та вищої освіти, місцях праці. Де надається можливість допомоги, спілкуванню з психологом , попередження випадків насилля.
- З метою підвищення професійної кваліфікації забезпечити навчання працівників та працівниць шкіл, закладах середньо-спеціальної та вищої освіти, місцях праці засобами попередження, розпізнавання та протидії булінгу у школах. Наявність основних знань стосовно сексуального виховання та сутності ЛГБТ-спільнот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л. М. Аболин. – Казань: Изд-во КазГУ, 1987. – 285 с.
2. Асмолов А. Г. О смыслах понятия «толерантность» / А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова // Век толерантности: Научно-публ. вестник. – 2001. – Вып.1. – С. 8 – 18.
3. Асмолов А. Г. Слово о толерантности / А. Г. Асмолов // Век толерантности: Научно-публ. вестник. – 2001. – Вып. 1. – С. 4 – 7.
4. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – М. : Знание, 1979. – С. 35 – 78.
5. Бондырева С. К. Толерантность. Введение в проблему / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – 239 с.
6. Братченко С. Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании / С. Л. Братченко // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление: Материалы 9-й науч.-практ. конф. – Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 2003. – С. 104 – 117.

7. Гомофобия как форма ксенофобии. Режим доступа: <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=227511.0;wap2>
8. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, Воронеж: Изд-во НПО «МОДЕК», 2003. – 367 с. – С. 34 – 35.
9. Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 206 с.
10. Дьяченко М. И. Психологический словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн. : Харвест, 2004. – 576 с.
11. Клепцова Е. Ю. Психологические условия формирования терпимого отношения педагогов к детям. Автореф. дисс. на соискание научного степени канд. психол. наук / Е. Ю. Клепцова. – Курск, 2000. – 17 с.
12. Краткий ситуационный анализ положения ЛГБТ в Украине. Обзор СОС Netherlands, Центр социальных экспертиз ИС НАНУ, НА ГЛБ «ЛиГА». – К., 2012. – С.35–36.
13. Моргун В. Ф. Типология адаптивных психологических механизмов в многомерной структуре личности // Моргун В. Ф. Делинквентный подросток. Учебное пособие / В. Ф. Моргун, К. В. Седых. – Полтава, 1995. – С. 78-79.
14. Овчарова Р. В. Технологии практического психолога образования / Р. В. Овчарова // Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. – М. : ТЦ «Сфера», 2000. – 448 с.
15. Писаренко В. М. Устойчивость эмоционального состояния спортсмена в условиях соревнований / В. М. Писаренко // Пути достижения трудной цели в спорте. – М., 1984. – С.51-68.

16. Психологическая характеристика личности подростков с отклоняющимся поведением / [Е. В. Заика, Н. П. Крейдун, А. С. Ячина] // Вопросы психологи. – 1990. – № 4. – С. 83-91.
17. Скрябина О. Б. Педагогические условия формирования коммуникативной толерантности у старшеклассников. Автореф. дисс. ... канд. пед. наук / О. Б. Скрябина. – Кострома, 2000. – 24 с.
18. Словник - довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / [уклад. О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, З. Г. Зайцева та ін.; за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової]. – К., 2000. – 260 с.
19. Собчик Л. Н. Диагностика межличностных отношений: модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т. Лири / Л. Н. Собчик // Сер. «Методы психологической диагностики». – Вып. 3. – М.: ВНИИТЭМР, 1990.
20. Солдатова Г. У. Толерантность: психологическая устойчивость и нравственный императив // Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности / под ред. Г. У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой. – М. : МГУ, 2003. – 112 с.
21. Фресс П. Эмоции / Вопросы мотивации и эмоций / П. Фресс. – МГУ, 1971. – Вып. 1.
22. Фромм Э. Искусство любви / Э. Фромм. – М: Знание, 1991. – 64 с.
23. Шестопалова Л. Ф. Особенности ценностно-смысловой сферы и нарушений механизмов социальной адаптации у психопатов, реализовавших противоправные действия / Л. Ф. Шестопалова, Т. А. Перевозная // Журнал психиатрии и медицинской психологии. – 1999. – № 2. – С. 84-92.
24. Шкуратова И. С. Когнитивная сложность как основа толерантного мышления / И. С. Шкуратова // Век толерантности. – 2003. – №5.

25. Шопенгауер А. Свобода воли и нравственность / А. Шопенгауер. – М.: Педагогика, 1992. – 189 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____ (дата)

_____ (підпис)

_____ (ім'я, прізвище)

Додаток Б

Анкета на вивчення ставлення до ЛГБТ-спільнот.

Анкета є модифікацією загально-використаної анкети яка використовується у школах на дослідження рівня толерантності для соціальних спільнот . Власне сама анкета складається 11 питань.

питання які використовувались в анкеті.

1. дозвіл на одностатеві шлюби принижує цінність шлюбу між чоловіком і жінкою?

а) так

б) ні.

в) важко відповісти.

г) власний варіант _____

2. Чи погоджуєтесь ви з думкою ізолювати всіх лгбт - представників від гетеросексуальної спільноти ?

а) так

б) ні.

в) важко відповісти

3. У одностатевих співмешканців має бути право вступати в шлюб один з одним ?

а) так

б) ні

в) важко відповісти

г) власний варіант _____

4. Моє ставлення до власної дитини не стане гірше, якщо вона виявиться представником лгбт - спільноти ?

а) так

б) ні

в) важко відповісти

г) власний варіант _____

5. Чи проголосували б ви за кандидата на виборах незалежно від того належить він до лгбт-спільноти або ні ?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

6. Які емоції ви відчуваєте при вигляді або спогаді представників лгбт? перелічите мінімум одну емоцію ?

власний варіант _____

7. Чи є у вашому оточенні представники лгбт-спільноти ?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

8. Якщо ви побачите одностатеву пару, яка цілується в громадському місці, які ваші дії ?

власний варіант _____

9. У певних країнах за одностатевий контакт передбачена смертна кара або забивання камінням. як ви ставитеся до цього ?

- а) добре
- б) негативно
- в) важко відповісти
- г) власний варіант _____

10. Чи погодитись ви на узаконення одностатевих відносини у вашій країні?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

11. Чи протидієте ви насиллю свідком якого ви стали ?

- а) так
- б) ні.
- в) важко відповісти.